УДК 336.59

Г. П. Бортніков
кандидат економічних наук, ризик-менеджер Німецько-Українського фонду, Державна установа "Офіс адміністрування проектів міжнародного фінансового співробітництва", Київ, Україна, gbgood@ukr.net
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8388-6721

ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА КРЕДИТУВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ ЗА ДОПОМОГОЮ ДЕРЖАВНИХ ГАРАНТІЙ

Анотація. Специфіка малого та середнього бізнесу зумовлює обмежені можливості кредитування під заставу прийнятного майна. Створення схеми державних гарантій дає змогу розширити доступ підприємців до банківських кредитів. Міжнародний досвід вказує на значний ефект державного гарантування для реального сектору економіки, а також для банківського сектору, оскільки воно стимулює кредитування. Умовами успішної реалізації зазначених схем є: наявність ресурсів – як виділених державних коштів, так і кредитів від міжнародних фінансових організацій, опрацьована процедура відбору банків-партнерів та інших кредитних установ і кінцевих позичальників. Цей інститут справляє ефект не тільки збільшення обсягів кредитування малих та середніх підприємств, а й створення нових робочих місць, сприяє розвиткові здорової конкуренції між різними формами підприємництва.

Ключові слова: підприємництво, державна політика, державна підтримка, кредитування, малий та середній бізнес, фінансове забезпечення підприємницької діяльності.

Рис. 2. **Табл.** 3. **Літ.** 19.

Gennady Bortnikov
Ph. D. (Economics), German-Ukrainian Fund, State Institution "Office for the Management of International financial cooperation Projects", Kyiv, Ukraine, gbgood@ukr.net
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8388-6721

FINANCIAL SUPPORT FOR SMALL AND MEDIUM BUSINESS LENDING BY PUBLIC GUARANTEES

Abstract. Monitoring the lending market in Ukraine reveals that lending conditions for small and medium-sized enterprises (SME) in terms of collateral and interest rates are eased, and SME's demand for loans is growing. Nevertheless, the survey of domestic entrepreneurs shows that too high-interest rates and excessive requirements to collateral remain key factors forcing companies to prevent from borrowing. High credit risk and weak protection of the creditors' rights are followed by the lack of own capital in SMEs, which narrows the availability of their own assets as eligible pledge for lenders. The purpose of the paper is to determine an acceptable framework of state guarantees for Ukrainian SME based on the best international experience and provide practical recommendations on the evaluation of expected outputs of the state guarantee scheme. It is expedient to adopt the act on the guarantee of SME loans and remove bureaucratic obstacles in the development of the state scheme of guaranteeing loans supported by Ukrainian government counter-guarantees. As a result of the implementation of the pilot guarantee program by the German-Ukrainian fund, it is advisable to create several schemes to support SMEs, with focuses on specific regions, sectors, innovative enterprises and start-ups. The disclosure of information by the central bank about defaults on guaranteed loans, the structure of loans by sectors, impact on employment, timing and purpose are worthy of further scientific study and will promote the optimization of the guarantee scheme and increase the efficiency of local and state budgets funding.

© Бортніков Г. П., 2018

Keywords: entrepreneurship, state policy, state support, lending, small and medium business, financial support of entrepreneurial activity.

JEL classification: G24, G28, L26, M21.

Г. П. Бортников
кандидат экономических наук, риск-менеджер Немецко-Украинского фонда, Государственное учреждение "Офис администрирования проектов международного финансового сотрудничества", Киев, Украина

ФИНАНСОВАЯ ПОДДЕРЖКА КРЕДИТОВАНИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА С ПОМОЩЬЮ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ГАРАНТИЙ

Аннотация. Специфика малого и среднего бизнеса обусловливает ограниченные возможности кредитования под залог приемлемого имущества. Создание схемы государственных гарантий позволяет расширить доступ предпринимателей к банковским кредитам. Международный опыт указывает на значительный эффект государственного гарантирования для реального сектора экономики, а также для банковского сектора, поскольку оно стимулирует кредитование. Условиями успешной реализации указанных схем являются: наличие ресурсов – как выделенных государственных средств, так и кредитов от международных финансовых организаций, проработанная процедура отбора банков-партнеров и других кредитных учреждений и конечных заемщиков. Этот институт производит эффект не только увеличения объемов кредитования малых и средних предприятий, но и создания новых рабочих мест, способствует развитию здоровой конкуренции между различными формами предпринимательства.

Ключевые слова: предпринимательство, государственная политика, государственная поддержка, кредитование, малый и средний бизнес, финансовое обеспечение предпринимательской деятельности.

Ринкова економіка має забезпечувати справедливий доступ різних форм підприємництва до фінансових ресурсів. Малий та середній бізнес (МСБ) відчуває особливий дефіцит у залученні фінансових ресурсів унаслідок високих вимог банків-кредиторів до покриття кредитів заставою. Поряд з цим кредити для малих та середніх підприємств (МСП) стають значно дорожчими, ніж для великих корпорацій, особливо під час фінансової кризи. Невеликі підприємства мають украй обмежені власні ресурси і, як правило, не залучають інвестиції безпосередньо на фондовому ринку. У багатьох країнах гарантування кредитів є ключовим інструментом стимулювання розвитку реального сектору економіки. В Україні запровадження цієї схеми гальмується з різних причин екзогенного та ендогенного характеру.

Мета статті полягає у визначенні прийнятного для України механізму державних гарантій за кредитами МСП на основі передового міжнародного досвіду та обґрунтуванні практичних рекомендацій щодо оцінки очікуваного ефекту від створення схеми державних гарантій для розвитку фінансового й реального секторів вітчизняної економіки.

Українські науковці досліджують проблеми доступу підприємств МСБ до кредитних ресурсів і ризиків, які виникають у результаті залучення ними банківських кредитів, зосереджуючи увагу на необхідності створення схеми державного гарантування кредитів. У більшості авторів це питання об-

межується обґрунтуванням гарантій як одного з напрямів розвитку кредитування (Д. В. Долбнєва, О. М. Юнко [1; 2]). Детальну характеристику міжнародного досвіду в цій сфері надають міжнародні експерти за проектами Світового банку [3; 4], ОЕСР [5; 6], американського агентства USAID [7; 8], німецької корпорації GIZ [9]. Особливо варто відзначити праці М. С. Ващик [10] та О. О. Олійник [11]. Водночас проблема полегшення доступу до кредитів банків для МСП залишається невирішеною, а державне гарантування кредитів МСП так і не запроваджено в Україні.

Фахівці вважають, що в Україні умови кредитування для МСП у плані вимог до застави та процентних ставок полегшуються, зростає його попит на кредити (табл. 1) [12].

Таблиця 1. **Результати опитування кредитних менеджерів українських банків щодо кредитів корпоративному сектору (позитивне значення – зростання, негативне – зниження)**

Запитання	I кв. 2014	I кв. 2015	I кв. 2016	I кв. 2017	I кв. 2018
Як змінилися стандарти схвалення заявок на кредити?					
Кредити МСП	48,2	40,6	–3,9	16,5	–8,6
Кредити великим підприємствам	39,2	40,4	11	35,9	5,3
Як, на Вашу думку, зміняться стандарти схвалення заявок на кредити?					
Кредити МСП	33,9	16,6	–15,7	7,3	–14,4
Кредити великим підприємствам	37,4	19,8	9,9	12,1	6,1
Як змінився рівень схвалення заявок на кредити?					
Кредити МСП	–31,5	–5,8	–6,8	–11,1	9,4
Кредити великим підприємствам	**–**31,2	–11,7	6,6	–24,2	–4,3
Як змінилися умови схвалення заявок на кредити?					
Процентні ставки (підвищення – більш жорсткі умови, зниження – послаблення умов)					
МСП	41,2	60,1	–19,1	–41,3	–3,5
Великі підприємства	39,1	59,8	–30,9	–40,5	11,5
Розмір кредиту або кредитної лінії					
МСП	30,4	33,2	5,3	22,8	–5,1
Великі підприємства	23,9	48,2	3,5	26,2	4,2
Заставні вимоги					
МСП	30	36,1	18,9	8,8	–6,4
Великі підприємства	30	37,5	8,2	18,2	–5,7
Строк кредиту					
МСП	23,9	24,1	8,9	2,0	–0,6
Великі підприємства	24	28,7	8,8	2,9	-0,6
Як змінився попит сектору на кредити протягом кварталу?					
Кредити МСП	15,1	21,5	28,7	16,9	16,5
Кредити великим підприємствам	11,7	14,9	18,1	5,4	–1,5
Короткострокові кредити	20,4	18,8	17,7	4	4,5
Довгострокові кредити	–4,2	0,2	7,2	17	12,7

Складено за: Опитування про умови кредитування. II квартал 2018 (квітень 2018 року) / Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=68539704.

Однак опитування самих підприємців показує, що надто високі ставки за кредитами та надмірні вимоги до застави залишаються основними факторами, котрі примушують підприємства відтерміновувати отримання кредиту в банків [13]. Зберігається дуже високий кредитний ризик та забезпечується слабкий захист прав кредиторів, а незначне нагромадження капіталу в приватних підприємців обмежує вибір власних активів, які можуть бути надані в заставу. До 68 % МСП на ринках країн, що розвиваються, недостатньо обслуговуються фінансовими інститутами, що спричиняє незадоволений попит на кредити обсягом близько 1 трлн дол. США [4].

Кредитні гарантії є ефективним продуктом, орієнтованим на забезпечення виконання підприємцями кредитних зобов'язань за договорами банківського кредитування в умовах недостатності заставного забезпечення. Таким чином, механізм кредитних гарантій, з одного боку, дає можливість підприємцям залучити фінансування, яке в кілька разів перевищує наявну в них заставу, з другого боку, дає змогу банкам розділити з державою ризики, пов'язані з фінансуванням МСП, стимулюючи розвивати цей сегмент бізнесу.

Запровадження схем гарантування кредитів у різних країнах допомагає ефективному вирішенню проблеми погіршення доступу для кредитів МСП: високі процентні ставки, відсутність застави, інформаційна асиметрія [3]. Серед джерел фінансових ресурсів МСП банківські кредити посідають третє місце після доходів від діяльності суб'єктів підприємництва та особистих коштів засновників. Якщо частка банківських кредитів у структурі джерел фінансового забезпечення МСП в Україні становить менше 20 %, то в економічно розвинутих країнах – не менше 60 %. Частка відповідних кредитів у загальному обсязі кредитного портфеля банків є незначною (до 20 %) протягом багатьох років, так, у 2013 р. вона дорівнювала 14,7 %, а у 2014 р. – 15,1 % [1].

Підтримка банківського фінансування МСП державою переважно має вигляд субсидування процентних ставок або часткової компенсації кредитних виплат [10]. Державна організація з питань мікрокредитування – Український фонд підтримки підприємництва – фактично не розвиває схеми гарантій за кредитами МСП: у 2013 р. він надав підтримку підприємцям лише на 1,73 млн грн (при витратах на утримання персоналу в 1,46 млн грн на рік) та взагалі не надавав коштів у 2014 р. [14].

В Україні надання державних гарантій історично охоплювало великі корпорації, переважно державного сектору, і супроводжувалося корупційними скандалами й дефолтами. Це зумовило розчарування в цьому інструменті серед регуляторів, політиків та учасників фінансового ринку. Перешкодою на шляху запровадження схем гарантування кредитів (СГК) є також висока частка проблемних кредитів, яка породжує побоювання в суспільстві, що дефолти позичальників швидко виснажать гарантійний фонд.

Створення державної схеми кредитування саме для МСП неодноразово висувалося на порядок денний Уряду. У 2013 р. розпорядженням Кабінету

Міністрів України схвалено Концепцію Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014–2024 роки й визначено її державним замовником Державну службу з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва, але Програма не була прийнята. Проект Закону України "Про Загальнодержавну програму розвитку малого і середнього підприємництва на 2014–2024 роки", оприлюднений на сайті Державної регуляторної служби України у 2013 р., взагалі не згадує про гарантування кредитів МСП. Проект Закону України "Про Загальнодержавну програму розвитку малого і середнього підприємництва на 2014–2024 роки" в редакції 2014 р. (реєстр. № 4003 від 21.01.2014) передбачав створення кредитно-гарантійної системи підтримки малого й середнього підприємництва, розроблення проекту закону про кредитно-гарантійну систему підтримки малого і середнього підприємництва, активізацію фінансово-кредитних механізмів (виконавці – Державна регуляторна служба України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Міністерство фінансів України, Національний банк України) на 2017 р. [15], однак згодом це було відтерміновано на кінець 2018 р. Складається враження, що МСП в Україні не належить до пріоритетів державної політики.

Нині чинною є затверджена у травні 2017 р. Урядом Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року (*далі* – Стратегія). Цей документ не передбачає виділення конкретних сум державних коштів, а лише констатує необхідність створення схеми державних гарантій, додаючи, що "Європейський інвестиційний банк створює в Україні схему гарантування кредитів на суму 40 млн євро, яка орієнтуватиметься на інноваційні підприємства" [16].

У травні 2018 р. Уряд затвердив план заходів із реалізації Стратегії [17], де передбачено, що Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (головне в цьому питанні), Міністерство фінансів України та Національний банк України розроблять у IV кв. 2018 р. пропозиції щодо ефективного запровадження схем гарантування кредитів МСП, у т. ч. портфельних кредитних гарантій, з урахуванням кращої світової практики й сприятимуть введенню системи кредитних гарантій для суб'єктів малого та середнього підприємництва фінансовими установами шляхом реалізації пілотного проекту з упровадження схеми часткового гарантування банківських кредитів на базі Німецько-Українського фонду. Зазначено, що СГК повинні розроблятися з урахуванням комерційних чинників та орієнтуватися на суб'єктів малого й середнього підприємництва, розвиток яких гальмується через нездатність задовольнити сучасні вимоги комерційних банків щодо застави.

Німецько-Український фонд (НУФ), засновниками та власниками якого є з боку Німеччини банк розвитку KfW, а з боку України – Національний банк і Міністерство фінансів, готує до запровадження пілотний проект із кредитних гарантій МСП. Параметри СГК очікують на офіційне схвалення

акціонерами НУФ, але попередньо визначено, що це будуть портфельні гарантії, які покривають до 50 % суми окремого кредиту МСП, а кредитні заявки розглядатимуться та затверджуватимуться самими банками-партнерами.

Проектом Національного банку України "Відновлення кредитування" також передбачено запровадження механізму кредитних гарантій для МСП на базі НУФ.

Сприяє успіху в реалізації цієї програми те, що банки – партнери НУФ мають частки проблемних кредитів, виданих МСП за програмами НУФ, значно нижчі від ринкового рівня.

Україна втратила унікальну можливість створити спеціалізовану гарантійну установу для кредитування МСП на базі державного банку: Український банк реконструкції та розвитку у листопаді 2016 р. проданий іноземним інвесторам з КНР за 83 млн грн, але на сьогодні він не має в активах кредитів клієнтам, вкладаючи кошти лише в ОВДП. Також Державний земельний банк міг би видавати гарантії підприємцям агросектору, але у квітні 2018 р. завершено його ліквідацію Фондом гарантування вкладів фізичних осіб.

Перший варіант документа "Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року", оприлюднений Урядом 14 квітня 2016 р., передбачав створення фонду гарантування кредитів за програмою EU SURE. Ця програма є частиною пакета спеціальних заходів ЄС для України обсягом 110 млн євро й включає лінію кредитних гарантій на суму 40 млн євро. Програма EU SURE, що здійснюватиметься фондами міжнародної технічної допомоги, ЄБРР і ЄІБ, спрямована на задоволення потреб Міністерства економічного розвитку і торгівлі, МСБ та організацій підтримки бізнесу. Передбачалося, що лінія кредитних гарантій буде організована у співпраці з Європейським інвестиційним банком (ЄІБ).

Поки що в Україні масштабну програму гарантій за кредитами МСП реалізує ЄІБ. Банками – партнерами програми є ПроКредит Банк, Укргазбанк, Ощадбанк і Райффайзен Банк Аваль (табл. 2). ПроКредит Банк отримав гарантії ЄІБ за двома програмами – InnovFin на загальну суму портфеля 110 млн євро та DCFTA на 33 млн євро. Гарантії надаються в рамках Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі та програми "Initiative East" – механізму кредитних гарантій, який є частиною ініціативи "EU4Business". ЄІБ надав гарантії з кредитами ПроКредит-холдингу, його дочірнім банкам, включаючи ПроКредит Банк Україна на загальну суму 100 млн євро, гарантуючи портфель кредитів у 820 млн євро. Укргазбанк отримав гарантії від ЄІБ у межах Угоди України з ЄС про асоціацію за програмою DCFTA Deep and Comprehensive Free Trade Area.

Таким чином, кошти міжнародних фінансових організацій (МФО) спрямовуються на іноземні та державні банки з відданням явної переваги першим. Гарантія ЄІБ покриває 70 % кредиту МСП. За цільовим спрямуванням кредити призначені для інвестицій у матеріальні або нематеріальні активи, на поповнення обігових коштів. Максимальний термін кредитування – для відновлювальних кредитних ліній та овердрафтів до 60 міс., для разових

Таблиця 2. **Угоди про гарантії ЄІБ за кредитами МСП з українськими банками, млн євро**

Банк	Дата підписання	Сума гарантій	Гарантований портфель кредитів МСП
ПроКредит Банк	Жовтень 2017 р.	н/д	143
Укргазбанк	Листопад 2017 р.	9,0	77
Райффайзен Банк Аваль	Грудень 2017 р.	12,0	140
Ощадбанк	Грудень 2017 р.	н/д	50

Складено за даними Європейського інвестиційного банку (http://www.eif.org/what_we_do/guarantees).

кредитів та невідновлюваних відкличних кредитних ліній – до 120 міс. Максимальна сума кредиту не може перевищувати еквівалента 5 млн євро. Водночас ЄІБ обмежує загальний обсяг виплати відшкодування за кредитами до рівня 20 % від гарантованої суми всього кредитного портфеля, щоб нівелювати ризик "моральної безвідповідальності" банків. Це обмеження може бути більш жорстким і знижуватися, зважаючи на ризик самого банку. ЄІБ нараховує плату за гарантію на рівні не нижче 1 % суми гарантованої частини кредиту МСП [18].

Іншим інструментом нівелювання загрози моральної безвідповідальності може бути, на наш погляд, обмеження рівня дефолтів як тригера для призупинення надання гарантій за новими кредитами.

Проект технічної допомоги Україні ОЕСР, що передбачав підтримку створення СГК у аграрному секторі, завершився в лютому 2016 р., але мети проекту досягнуто не було (замовником виступало Мінагрополітики, на сьогодні воно все-таки розробляє цю схему). Варто назвати й інші проекти: "Підтримка малих і середніх підприємств" (уряд ФРН), "Кредитування малих і середніх підприємств за програмою АРЕХ" (Світовий банк), Програма підтримки малого бізнесу ЄБРР та ін.

Західні експерти вказують, що ефективність СГК залежить від того, як вони започатковані та управляються з плином часу. Було визначено шість важливих аспектів, що окреслюють мінімальні вимоги, які потрібно задовольнити, аби належним чином розробити формат схеми та управляти нею [19]. Такими параметрами є: мета, цільова група, фінансування, ціноутворення, управління ризиками та управління схемою.

Державні СГК – поширена у світі форма державного втручання, спрямована на те, щоб розблокувати фінансування для МСП: понад половина країн світу мають такі схеми. Проте міжнародному співтовариству бракує загального набору принципів або стандартів, які можуть допомогти урядам у розробленні, експлуатації та оцінюванні СГК для МСП. Робоча група з представників Світового банку та Financial Sector Reform and Strengthening Initiative разом із SME Finance Forum запустили новий інструмент, аби допомогти урядам у реалізації державних схем кредитної гарантії. Інструмент повинен набути ролі стандарту для ефективного створення й функціону-

вання державних СГК для МСП по всьому світу. Шістнадцять його принципів охоплюють чотири ключові сфери, які мають вирішальне значення для успіху СГК (табл. 3).

Для МСБ в Європейському Союзі розроблено спеціалізований інформаційний ресурс (http://europa.eu/youreurope/business/funding-grants/access-to-finance/index_en.htm), який пропонує інформацію про доступ до фінансування, програми підтримки з боку структурних фондів ЄС у розрізі кожної країни ЄС та країн – учасниць Програми добросусідства, до яких належить і Україна. За програмами підтримки щороку отримують фінансування понад 200 тис. суб'єктів МСБ будь-якої галузі та розмірів: у формі позик, гарантій, субсидій, фондового інвестування (участі в капіталі) та грантів. Рішення приймається локальними фінансовими інституціями (банками, гарантійними фондами чи фондовими інвесторами), котрі завдяки підтримці ЄС розширюють фінансування бізнесу. У програмах підтримки бізнесу беруть участь більш як 1 тис. фінансових установ. Кожен підприємець може скористатись правом "кредитного зворотного зв'язку", за яким фінансова установа зобов'язана надати інформацію про кредитний статус та фінансове становище підприємця, на підставі якої приймає рішення про кредитування.

Таблиця 3. **Принципи функціонування державних схем гарантування кредитів МСП**

Нормативно-правова база	Корпоративне управління та управління ризиками	Операційний механізм	Моніторинг та оцінка
1. Створити СГК як самостійну юридичну особу	5. Чітко визначити мандат СГК	9. Чітко визначити критерії прийнятності МСП, кредиторів та кредитних інструментів	14. Встановити жорсткі вимоги до фінансової звітності та аудиту фінансової звітності
2. Забезпечити адекватне фінансування й прозорість джерел	6. Встановити слушну структуру корпоративного управління з незалежною радою директорів	10. Забезпечити баланс надання гарантій, масштаб охоплення та фінансової стійкості	15. Періодично розкривати нефінансову інформацію
3. Сприяти змішаній формі власності та справедливо ставитися до міноритаріїв	7. Розробити надійні основи внутрішнього контролю для захисту експлуатаційної цілісності	11. Випускати часткові гарантії, які відповідають пруденційному регулюванню й капіталізації кредиторів	16. Систематично оцінювати продуктивність схем і публічно розкривати результати
4. Самостійно й ефективно контролювати СГК	8. Прийняти ефективну тв всеосяжну систему управління ризиками	12. Установити прозору та послідовну політику цін на основі ризиків	
		13. Розробити ефективний, чітко задокументований і прозорий процес управління вимогами	

Складено за: Principles for Public Credit Guarantee Schemes for SMEs / The World Bank and FIRST Initiative. International Bank for Reconstruction and Development, 2015. URL: http://documents.worldbank.org/curated/en/576961468197998372/pdf/101769-REVISED-ENGLISH-Principles-CGS-for-SMEs.pdf.

В ЄС діють дві загальноєвропейські програми підтримки МСБ у частині гарантування кредитів: COSME (фінансування ресурсами для зростання бізнесу та гарантування позик) й InnovFin (програма ЄС "Горизонт 2020" передбачає гарантії для інноваційного МСБ). Фінансовий пакет програми COSME визначений в обсязі 2,3 млрд євро, 60 % з яких повинні витрачатись на фінансові інструменти [8].

Здебільшого СГК функціонують за типовою структурою, яка містить три елементи: кредитні установи, позичальники і гарантійна установа. Також опосередкованим або прямими учасником схеми виступає центральний банк – у ролі органу регулювання, а іноді співзасновника схеми (рис. 1).

У країнах Центральної та Східної Європи СГК мають багато спільних характеристик. Більшість схем створені наприкінці 1990-х років, перебувають у державній власності, мають статус корпорації і підлягають оподаткуванню. Вони капіталізовані від початку й у подальшій роботі не дотримуються рівня фінансового важеля. Такі установи є некомерційними, але зобов'язані бути самоокупними; не отримують банківську ліцензію, але регулюються центральним банком або державним відомством. Мета схем – вирішення проблеми браку застави у позичальників та збільшення кредитування.

Гарантійне покриття в різних схемах становить від 50 до 100 % основної суми й не включає нарахованих процентів, як правило, на період до п'яти років. Кредити оцінюються гарантом на підставі бізнес-плану й внутрішньої системи скорингу клієнта (підрахунку балів). Вимоги за гарантійним випадком сплачуються в разі неплатежу або визнання банкрутства позичальника одним платежем після вивчення справи. У країнах ЄС граничний термін виплати гарантійного відшкодування становить 90 днів від дати звернення кредитора.

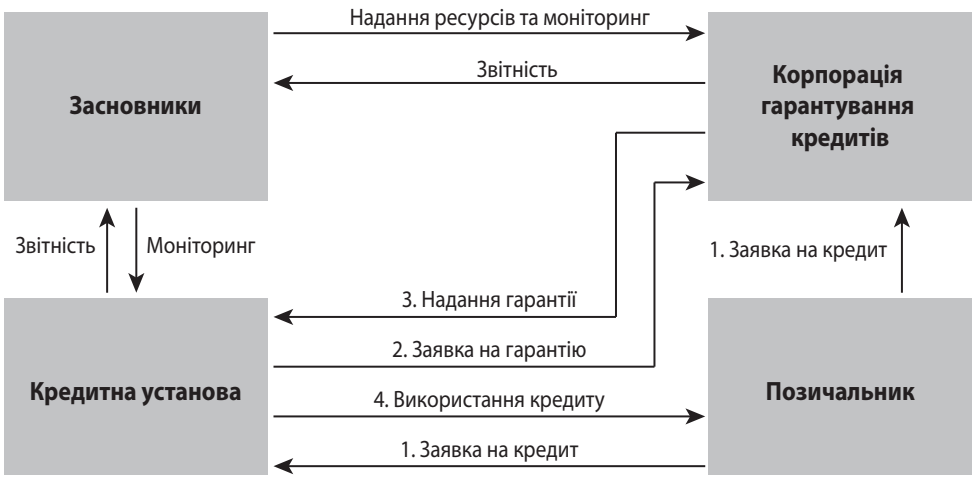

Рис. 1. **Модель бізнесу СГК**

Складено автором.

Якщо СГК працюють за моделлю індивідуальних гарантій, позичальник має право подати заявку на кредит безпосередньо до банку, де він дізнається про умови гарантії, а за позитивного висновку кредитора звертається за гарантією до гарантійного фонду. Рішення про гарантію ухвалюється за кожним кредитом окремо.

Для СГК на умовах портфельних гарантій оцінку заявника проводять самі кредитні установи, а гарант надає покриття для всього портфеля прийнятних кредитів, не проводячи кредитного аналізу заявок. Гарант обов'язково проводить моніторинг дотримання банками кредитних стандартів, вибірковий постфактум-аналіз кредитних справ і фінансового стану партнерів.

Комісійна винагорода гарантійній установі зазвичай встановлюється як відсоток від суми гарантії або суми кредиту. Згідно з дослідженнями [3], 57 % СГК стягували комісію із суми гарантії, 26 % – із суми кредиту. У 56 % СГК комісія сплачується безпосередньо позичальником, у 21 % СГК – фінансовою установою. У 63 % СГК стягують одноразову комісію, 30 % схем стягують комісію раз на рік, 15 % – беруть членські внески. Крім того, 25 % СГК, котрі стягують одноразову комісію, під час визначення комісії враховують термін погашення гарантованого кредиту, а у 25 % СГК комісія визначається залежно від рівня ризику позичальника. Розмір комісії коливається в діапазоні 0,8–2,3 % річних.

На нашу думку, до ключових перешкод запровадження схеми гарантування в Україні належать:

1) часті реорганізації у відомствах, які відповідають за реалізацію проекту;

2) незацікавленість чиновників у інноваціях для розвитку бізнесу;

3) відсторонення МСП від переліку пріоритетних завдань Уряду великими корпораціями;

4) відсутність потужного лобіювання інтересів МСП у доступі до фінансових ресурсів;

5) побоювання міжнародної спільноти щодо розкрадання державних коштів через недбайливість чиновників;

6) імовірна збитковість цієї схеми внаслідок очікування високого рівня дефолтів за кредитами МСП.

Великий досвід у розвитку СГК накопичили сусідні європейські країни. Наприклад, у Польщі гарантії за кредитами підприємцям надає Банк народного господарства (Bank Gospodarstwa Krajowego, BGK). Порука або гарантія не може поширюватися на кредити, що надаються BGK. Гарантія становить до 80 % суми кредиту, мінімальна сума гарантії не може бути нижчою від 3,5 млн злотих, а максимальна – вищою за еквівалент 10 млн євро в злотих. BGK стягує комісійну плату з позичальника, що сплачується наперед за кожен річний період, її розмір обумовлюється сумою гарантії погашення кредиту станом на початок року гарантії, за винятком поновлюваного кредиту, щодо якого базою для нарахування комісійних є сума гарантії кредитного ліміту. Ставка за річний період поручительства погашення кре-

диту: 3,8 % – для заявників, що належать до категорії мікропідприємців, малих або середніх підприємців, 0,95–3,80 % – для більших господарських суб'єктів (ставки визначаються в індивідуальному порядку й обумовлюються класом ризику). Основним видом забезпечення гарантії є власний вексель із застереженням "без протесту". Крім того, клієнт подає заяву про згоду на проведення примусового стягнення заборгованостей у разі дефолту. Банк BGK має право висунути вимогу про надання додаткового забезпечення, якщо ризик виплати за зобов'язанням надто високий. Заява на надання гарантії клієнтом подається до того банку, що його кредитує.

Досвід започаткування СГК на Мальті вважається одним із найуспішніших в ЄС. У 2013–2015 рр. державним фондом видано гарантій для кредитів на суму 62,6 млн євро (760 кредитів для 650 підприємств), при внеску капіталу 10,2 млн євро, тобто показник ліверіджу дорівнює 6,1 [6]. Від часу створення агентства з надання гарантій до надання першої гарантії минуло лише три місяці. Структура СГК включає адміністрацію (Управління планування та координації Міністерства з європейських питань), фондового менеджера (Європейський інвестиційний фонд, ЄІФ), фінансового посередника, котрий надає кредити МСП, й інвестиційну раду. Адміністрація відповідає за моніторинг і впровадження програми, визначає критерії для відбору кінцевих одержувачів фінансування, визначаючи цільові сектори економіки й регіони. Інвестиційна рада складається з представників міністерств фінансів, економіки, адміністрації та менеджера гарантійного фонду. Рада схвалює особливі вимоги цього інструменту, здійснює моніторинг його використання. Менеджер фонду – ЄІФ – діє на підставі угоди про фондування з урядом Мальти через міністерство фінансів. ЄІФ відповідає за відбір фінансових посередників і контроль дотримання вимог, надає регулярну допомогу фінансовому посереднику у впровадженні СГК, отримує щоквартальну звітність про реалізацію програми від фінансового посередника (банку). За управління фонд-менеджер отримує щорічну комісію в 1,2 млн євро. Банк-партнер надає щоквартальні звіти фондовому менеджеру. Мальтійська СГК гарантує 75 % кожного кредиту в портфелі, але загальна сума гарантійних виплат обмежена 23 % суми кредитного портфеля. Завдяки зменшенню кредитного ризику банк пропонує кредити МСП із дисконтом приблизно 1 % порівняно з процентною ставкою, яку встановлює за іншими кредитами. Процентна ставка залежить від характеристики ризиків заявника (МСП) і варіюється в діапазоні 1,3–2,85 % річних.

В Ірландії гарантії МСП надає державне відомство – Департамент робочих місць, підприємництва та інновацій – банкам Allied Irish Banks, Банку Ірландії і Ulster Bank Ireland у розмірі до 75 % суми прийнятних кредитів або "продуктивних облігацій" для життєздатних мікро-, малих і середніх підприємств. Виплати за гарантією проводить держава ("гарант") кредитору на всю суму залишку основного боргу в разі невиконання зобов'язань позичальником. Кредитна система гарантій запроваджена 24 жовтня 2012 р. та вийшла на рівень приблизно 20 млн євро фінансової підтримки МСП на рік (рис. 2).

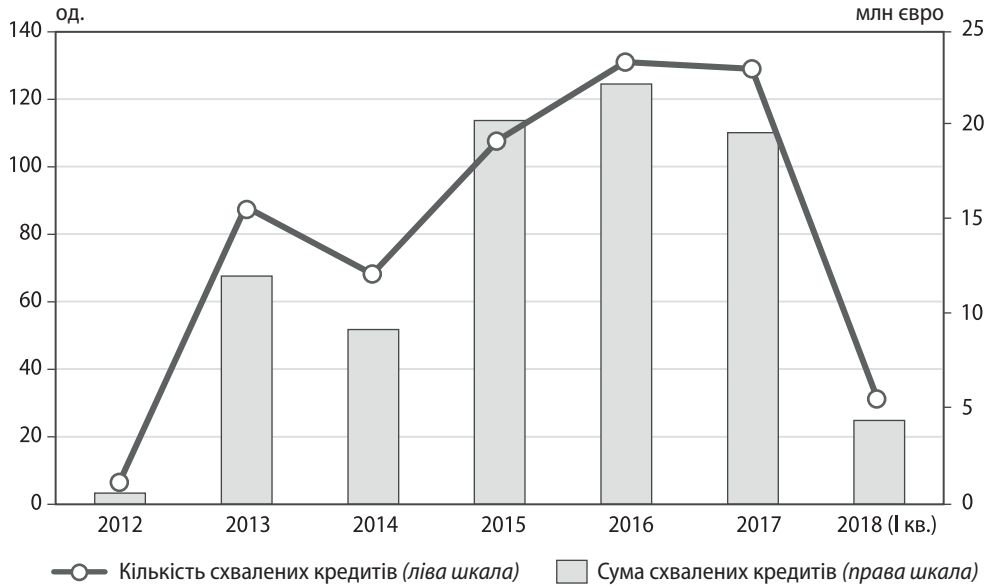

Примітка. Дані за 2018 р. наведено без перерахунку в річному вимірі.

Рис. 2. **Динаміка розвитку ірландської державної СГК**

Складено за: 1st Quarter Report of 2018 to the Minister for Business, Enterprise and Innovation detailing the analysis and performance of the SME Credit Guarantee Scheme at 31st March 2018 / SBCI. URL: https://dbei.gov.ie/en/Publications/Publication-files/Q1-2018-Report-SME-Credit-Guarantee-Scheme.pdf.

У результаті діяльності ірландського агентства створено 2200 нових робочих місць, а 1319 робочих місць збережено. Із загальної кількості кредитів 66 % призначені для фінансування обігових коштів. Основну суму підтримки надано представникам мікро- та малого бізнесу: 226 мірокропідприємств та 217 малих підприємств, які отримали 36,5 та 50,6 % обсягу фінансування. МСП-учасники СГК сплачують 2 % комісії за гарантію, у 2017 р. агентство отримало 596,5 тис. євро доходів. У рамках схеми одержали гарантії новостворені підприємства: частка МСП, зареєстрованих у 2010–2018 рр., становить 53 %. Середня сума гарантованого кредиту дорівнювала 158 тис. євро, за весь період дії гарантії трапилося чотири випадки дефолтів: у 2015 р. – 62 тис. євро, у 2016 – 26 тис. євро й у 2017 – 368 тис. євро. 23 лютого 2015 р. оголошено про зміни в схемі гарантування, зокрема розширено максимальну тривалість гарантії від трьох до семи років, у 2017 р. затверджено нову схему гарантій: збільшено рівень покриття індивідуального кредиту із 75 до 80 %, обмеження на загальний рівень дефолтів за портфелем гарантованих кредитів підвищено з 10 до 13 %, розширено перелік секторів економіки й види кредитних продуктів для гарантування. Згідно з новим законодавством міністерство зайнятості та малого бізнесу також має право надавати контргарантії, які дадуть змогу агентству Strategic Banking Corporation of Ireland (SBCI) у ролі фінансового інституту для підтримки

бізнесу зняти обмеження гарантій з джерел ЄС і таким чином оптимальніше розподіляти ризики між державою та кредиторами.

На підставі викладеного можна зробити такі висновки.

До очевидних переваг державних СГК над іншими механізмами фінансування належить відсутність потреби у значних асигнуваннях із державного бюджету. До плану заходів Уряду варто включити прийняття закону про гарантування кредитів МСП або відповідних норм як складової ширшого закону про стимулювання економічного зростання через розвиток кредитування реального сектору. Необхідно зняти бюрократичні перешкоди на шляху державної СГК, а для цього передати важелі її започаткування безпосередньо Кабінету Міністрів України, що дасть змогу краще долати міжвідомчі бар'єри.

Джерелом стартового капіталу для СГК МСП можуть бути кошти державного та місцевих бюджетів, а також надходження від продажу пакетів акцій у державних банках і цільове виділення Україні кредитних коштів МФО, доцільно також передбачити у бюджеті кошти для випуску урядових контргарантій. Цю схему безпечніше запроваджувати лише з тими банками, що мають сучасні технології кредитування й низький рівень дефолтів за кредитами МСП.

Велике значення для успіху Програми мають належна організація, взаємодія учасників СГК, державна підтримка, фаховий відбір кредитних установ. За результатами реалізації програми гарантій на базі НУФ доцільно створити кілька СГК для підтримки МСП з акцентом на окремих регіонах (разом із регіональними адміністраціями), секторах економіки й формах підприємництва (традиційні, інноваційні підприємства і стартапи). Потребують подальшого дослідження результати використання українськими банками отриманих гарантій, а саме рівень дефолтів за гарантованими кредитами, структура кредитів за галузями, формами МСП, строками й призначенням, вплив на зайнятість. Ця інформація може в узагальненому вигляді збиратися та оприлюднюватися Національним банком України, що дасть можливість оптимізувати параметри нових СГК і підвищити ефективність використання коштів державного і місцевих бюджетів.

Список використаних джерел

1. *Долбнєва Д. В.* Стан та перспективи розвитку ринку банківського кредитування МСП в Україні. *Вісник Запорізького національного університету.* 2014. № 2 (22). С. 197–206.

2. *Юнко О.* Проблеми і перспективи кредитування малого і середнього бізнесу в Україні. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2014. № 2 (20). С. 92–94.

3. *Beck T., Klapper L., Mendoza J.* The typology of partial credit guarantee funds around the world. Policy Research Working Paper / World Bank. 2010. No. 4771. 35 p.

4. SME and Entrepreneurship Financing: The Role of Credit Guarantee Schemes and Mutual Guarantee Societies in supporting finance for small and medium-sized enterprises. Final Report. CFE/SME(2012)1/Final / Organisation for Economic Cooperation and

Development. 2013. 30 January. URL: http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=CFE/SME(2012)1/FINAL&docLanguage=En.

5. Впровадження схем гарантування кредиту в Україні: приклад агробізнесу. Посібник до реалізації рекомендацій. ОЕСР, 2012. URL: http://www.oecd.org/daf/psd/UkraineСГКAgribusinessUKR.pdf.

6. The First Loss Portfolio Guarantee instrument in Malta. Case Study / European Comission, European Investment Bank. 2016. URL: https://www.fi-compass.eu/sites/default/files/publications/Case_Study_The_First_Loss_Portfolio_Guarantee_instrument_in_Malta.pdf.

7. *Ковальчук А.* Інструменти політики щодо малого та середнього підприємництва: міжнародний досвід. Київ : Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), 2015. URL: http://komprompol.rada.gov.ua/uploads/documents/30113.pdf.

8. *Панцир С., Когут А.* Політика підтримки МСБ: доступ до фінансово-кредитних ресурсів. Київ : Європейський інформаційно-дослідницький центр, 2015. 17 с.

9. *Кірхнер Р., Корякін І.* Покращення доступу МСБ до фінансування в Україні. Серія консультативних робіт [PP/02/2016] / Німецька консультативна група. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. 2016. Січень. URL: http://www.beratergruppe-ukraine.de/wordpress/wp-content/uploads/2016/03/PP_02_2016_ukr.pdf.

10. *Ващик М. С.* Можливості адаптації досвіду країн ЄС щодо функціонування системи гарантування кредитів для сільськогосподарських підприємств України. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Сер.: Економіка АПК.* 2009. Вип. 16 (1). С. 163–168.

11. *Олійник О. О.* Запровадження схеми гарантування кредиту в сільському господарстві України. *Облік і фінанси.* 2013. № 2 (60). С. 99–105.

12. Опитування про умови кредитування. II квартал 2018 (квітень 2018 року) / Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=68539704.

13. Ділові очікування підприємств України. II квартал 2018 року / Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=73723368

14. Звіти про діяльність / Український фонд підтримки підприємництва. URL: http://ufpp.gov.ua/about_fund/reports_on_progress.

15. Проект Закону України "Про Загальнодержавну програму розвитку малого і середнього підприємництва на 2014-2024 роки" / Державна регуляторна служба України. 2013. 30 верес. URL: http://www.dkrp.gov.ua/.

16. Про схвалення Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.05.2017 № 504-р. URL: https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250167535.

17. Деякі питання реалізації Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.05.2018 № 292-р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/292-2018-%D1%80#n14.

18. Annex 2 to the Call for Expression of Interest No. JER-004/4 (Lithuania). First Loss Portfolio Guarantee Financial Instrument: Description and Selection Criteria / European Investment Fund. URL: http://www.eif.org/what_we_do/resources/jeremie/calls-for-expression-of-interest/2010_Jeremie_Lithuania_004_4/2010_call_eoi_jer_004_4_lithuania_annex2.pdf.

19. 1st Quarter Report of 2018 to the Minister for Business, Enterprise and Innovation detailing the analysis and performance of the SME Credit Guarantee Scheme at 31st March 2018 / SBCI. URL: https://dbei.gov.ie/en/Publications/Publication-files/Q1-2018-Report-SME-Credit-Guarantee-Scheme.pdf.

References

1. Dolbnieva, D. V. (2014). Status and prospects of the development of the SME lending market in Ukraine. *Visnyk of Zaporizhzhya National University*, 2 (22), 197–206 [in Ukrainian].

2. Yunko, O. (2014). Problems and prospects of crediting of small and middle business are in Ukraine. *The Banking University Bulletin*, 2 (20), 192–194 [in Ukrainian].

3. Beck, T., Klapper, L., Mendoza J. (2010). The typology of partial credit guarantee funds around the world. *Policy Research Working Paper*, 4771.

4. Organisation for Economic Cooperation and Development. (2013, 30 January). *SME and Entrepreneurship Financing: The Role of Credit Guarantee Schemes and Mutual Guarantee Societies in supporting finance for small and medium-sized enterprises. Final Report. CFE/SME(2012)1/Final.* Retrieved from http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=CFE/SME(2012)1/FINAL&docLanguage=En.

5. OECD. (2012). *Implementation of loan guarantee schemes in Ukraine: an example of agribusiness. Guide to the implementation of the recommendations*. Retrieved from http://www.oecd.org/daf/psd/UkraineСГКAgribusinessUKR.pdf [in Ukrainian].

6. European Investment Bank. (2016). *The First Loss Portfolio Guarantee instrument in Malta. Case Study*. Retrieved from https://www.fi-compass.eu/sites/default/files/publications/Case_Study_The_First_Loss_Portfolio_Guarantee_instrument_in_Malta.pdf.

7. Kovalchuk, A. (2015). *Small and Medium Enterprise Policy Tools: International Experience*. Kyiv: USAID. Retrieved from http://komprompol.rada.gov.ua/uploads/documents/30113.pdf [in Ukrainian].

8. Pantsyr, S., Kogut, A. (2015). *SME Support Policy: access to financial and credit resources*. Kyiv: European Information and Research Center [in Ukrainian].

9. Kirkhner, R., Koriakin, I. (2016, January). *Improving access of SMEs to financing in Ukraine. A series of advisory works [PP/02/2016].* Retrieved from http://www.beratergruppe-ukraine.de/wordpress/wp-content/uploads/2016/03/PP_02_2016_ukr.pdf [in Ukrainian].

10. Vashchyk, M. S. (2009). Opportunities to adapt the experience of EU countries in the functioning of the loan guarantee system for Ukrainian agricultural enterprises. *The Journal of Lviv National Agrarian University. Economics of AIC*, 16, 163–168 [in Ukrainian].

11. Oliinyk, O. O. (2013). Providing Credit Guarantee Scheme in Agriculture of Ukraine. *Accounting and Finance*, 2 (60), 99–105 [in Ukrainian].

12. National Bank of Ukraine. (2018, April). *Survey on lending conditions. 1st quarter 2018*. Retrieved from https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=68539704 [in Ukrainian].

13. National Bank of Ukraine. (2018). *Business expectations of Ukrainian enterprises. 2nd quarter 2018*. Retrieved from https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=67591193 [in Ukrainian].

14. Ukrainian Foundation for Entrepreneurship Supporting. (n. d.). *Annual Reports*. Retrieved from http://ufpp.gov.ua/about_fund/reports_on_progress [in Ukrainian].

15. State Regulatory Service of Ukraine. (2013, September 30). *Draft Law of Ukraine "On the National Program for the Development of Small and Medium-Sized Entrepreneurship for 2014-2024"*. Retrieved from http://www.dkrp.gov.ua/ [in Ukrainian].

16. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2017). *On Approval of the Strategy for the Development of Small and Medium Enterprises in Ukraine until 2020* (Decree No. 504-p, May 5). Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250167535 [in Ukrainian].

17. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2018). *Some issues of the implementation of the Strategy for the Development of Small and Medium Enterprises in Ukraine for the period up*

to 2020 (Decree No. 292-p, May 10). Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250167535 [in Ukrainian].

18. European Investment Fund. (n. d.). *Annex 2 to the Call for Expression of Interest No. JER-004/4 (Lithuania). First Loss Portfolio Guarantee Financial Instrument: Description and Selection Criteria*. Retrieved from http://www.eif.org/what_we_do/resources/jeremie/calls-for-expression-of-interest/2010_Jeremie_Lithuania_004_4/2010_call_eoi_jer_004_4_lithuania_annex2.pdf.

19. SBCI. (2018). *1st Quarter Report of 2018 to the Minister for Business, Enterprise and Innovation detailing the analysis and performance of the SME Credit Guarantee Scheme at 31st March 2018*. Retrieved from https://dbei.gov.ie/en/Publications/Publication-files/Q1-2018-Report-SME-Credit-Guarantee-Scheme.pdf.